

دو ترجمه با پنجاه سال فاصله: مقایسه عوامل فرامتنی در دو ترجمه کم‌دی‌الهی دانتی

زهره تائبی^۱

گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه فردوسی مشهد

شهرزاد امینیان

گروه زبان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده. هدف از پژوهش حاضر، مقایسه‌ی ترجمه‌های دو مترجم نامی ایران، شجاع‌الدین شفا و فریده مهدوی دامغانی، از شاهکار جهانی دانتی آلیگری به نام کم‌دی‌الهی است. ترجمه‌های مذکور مختصات زبانی فضای تاریخی دوران معاصر خود را نشان می‌دهند و از شاخصه‌های فرامتنی سازگار با زمان خود برخوردارند. این مقاله ضمن مقایسه‌ی تفاوت‌های این دو ترجمه و تأثیر عوامل فرامتنی در انتشار این ترجمه‌ها، تأثیر ویژگی‌های سیاسی و اجتماعی مربوط به هر دوره بر ناشران و مترجمان این کتاب را بررسی خواهد کرد. مبنای نظری این تحلیل براساس پیشنهادهای ژنت، نظریه‌پرداز معاصر فرانسوی، ارائه خواهد شد. وی در بررسی و تحلیل متون در ادبیات از چهار عامل فرامتنی شامل عوامل نمادین، عوامل مادی، عوامل وابسته به واقعیت‌های بیرونی و عوامل زبانی نام برده است که در نوشتار حاضر، این عوامل در زمینه‌ی مقایسه‌ی دو ترجمه به کار گرفته خواهد شد. بررسی‌های مذکور نشان می‌دهد که دو ترجمه از یک کتاب با حدود پنجاه سال فاصله‌ی زمانی، از نظر متنی تفاوت چندانی ندارند؛ اما عوامل فرامتنی و وضعیت سیاسی و اجتماعی در هر دوره، بر کار هر دو مترجم تأثیرگذار بوده و بنابراین، برداشت متفاوتی از این کتاب را نزد خوانندگان نسل‌های مختلف موجب می‌شود.

کلیدواژه‌گان: عوامل فرامتنی در ترجمه، اصول ترجمه، کم‌دی‌الهی دانتی، شجاع‌الدین شفا، فریده مهدوی دامغانی

۱. مقدمه

کم‌دی‌الهی، منظومه‌ای بلند است که از سه بخش دوزخ، برزخ، بهشت تشکیل شده‌است. هر فصل سی و سه سرود دارد. هر سرود به بندهای سه‌مصرعی تقسیم می‌شود. ترجمه‌ی شجاع‌الدین شفا (پس از این در این مقاله، ترجمه‌ی

۱- نویسنده مسئول. رایانامه: taebi@um.ac.ir

نخست است) بسیار ادبی و با توجه به اصول ترجمه‌ی شعر و به اقتضای زمانه‌ی خودش، عاری از هرگونه حذف یا تغییر در محتوا یا معادل‌گزینی دل‌به‌خواه برای واژه‌ها یا سانسور تصاویر است. ترجمه‌ی فریده مهدی دامغانی (پس از این در این مقاله، ترجمه‌ی دوم است) از گسترش محتوایی، روانی و آسان‌فهمی بیشتری برخوردار بوده و از تفسیرهای زیادی در آن استفاده شده است. در این مقاله تلاش شده است تا مقایسه‌ای میان این دو ترجمه با فاصله‌ی زمانی چهل و پنج سال و فاصله‌ی فرهنگی و مذهبی و اجتماعی بسیار میان دو مترجم، انجام پذیرد. باید در نظر گرفت که هر دو مترجم شیوه‌ی سازگاری با حکومت زمان و معیارها و عرف جامعه‌ی خویش را نیز رعایت کرده‌اند.

این مقاله در چهار بخش تنظیم شده است. در بخش مقدمه، عوامل متنی و فرامتنی براساس پیشنهادهای ژنت، نظریه‌پرداز معاصر فرانسوی شرح داده می‌شوند. پس از ارائه‌ی پیشینه‌ی پژوهش (بخش ۲) و نیز بیان گزیده‌ای از اصول ترجمه در بخش روش‌شناسی و ابزار پژوهش (بخش ۳)، در بخش بحث و بررسی (بخش ۴) به مقایسه‌ی موردی بندهایی از هر سه کتاب در هر دو ترجمه می‌پردازیم.

ژنت^۱ (۱۹۹۷) نخستین کسی است که به بررسی نقش عوامل فرامتنی^۲ در یک اثر ادبی پرداخته است. از دیدگاه او عوامل زبانی (درون‌متنی) متنی و عوامل غیر زبانی (برون‌متنی) فرامتنی نام دارد که به چهار دسته طبقه‌بندی شده است (تائبی و خزاعی فر، ۱۳۹۳، صص ۱۰۹-۱۱۱):

۱. عوامل نمادین^۳ مانند تصاویر؛
۲. عوامل مادی^۴ مانند ویژگی‌های صوری و دیداری؛
۳. عوامل وابسته به واقعیت‌های بیرونی^۵؛
۴. عوامل متنی^۶؛ ویژگی‌های زبانی.

۱.۱ عوامل نمادین

داستان‌های کم‌دی‌الهی و خیال‌پردازی‌های دانه، نقاشان بسیاری را برای به‌تصویرکشیدن داستان‌های آن برانگیخته

1. Gennette
2. Paratextual elements
3. Iconic
4. Material
5. Factual
6. Textual

است. پنج نقاش، از جمله نقاشان اصلی و برجسته‌ی این اثر بودند: گوستاو دوره^۱، بوتیچلی^۲، ویلیام بلیک^۳، دلاکروا^۴ و رافائل سانتسیو^۵. از این رو، مترجمان این کتاب و ناشران آن باید از اهمیت چاپ عکس‌ها در جای خودش آگاه باشند. در اصل این عکس‌ها در آغاز یا میان هر سرود گنجانده شده‌اند و زیرنویس عکس‌ها نشان می‌دهد که به کدام قسمت از شعر مربوط می‌شوند. بنابه اصل امانت در ترجمه، باید نام نقاش و زیرنویس مربوط به آن حتماً نوشته شود.

در ترجمه‌ی نخست، عکس‌ها به‌طور دقیق در جای خود آورده شده‌اند و زیرنویس دارند. این کار، به درک بهتر متن کمک فراوانی کرده است؛ زیرا تصویرسازی ذهنی را برای خواننده ممکن و آسان می‌سازد. لازم است که خواننده با صحنه‌های به‌تصویر کشیده‌شده روبرو شود تا بتواند بهتر تجسم کند. مهم‌تر از آن این است که در آغاز کتاب ترجمه‌ی نخست فهرست تصاویر نیز گنجانده شده است که تصاویر را براساس زیرنویس آن‌ها می‌توان جست‌وجو کرد.

این مسأله در ترجمه‌ی دوم رعایت نشده، به عکس‌ها اهمیت چندانی نداده و برخی از آن‌ها در جای نامناسب آمده‌اند. برای نمونه، عکس سرود ۱۲ دوزخ در سرود ۱، عکس سرود ۲۸ دوزخ در سرود ۲۶، عکس سرود ۳۱ در سرود ۳۰ و ... آمده‌اند. این کار سبب شده تا خواننده نتواند تصور درست و به‌جایی از صحنه‌های توصیف شده داشته باشد. عکس‌های بین سرودها زیرنویس ندارد و خواننده نمی‌تواند پیوندی میان عکس و متن برقرار کند.

۲.۱ عوامل مادی

عوامل مادی، شیوه‌ی چاپ و ویژگی‌های صوری کتاب را در بر می‌گیرد:

ترجمه‌ی نخست: سبک سهمصرعی رعایت نشده است. نشانه‌گذاری‌ها و فاصله‌گذاری‌ها به اقتضای آن زمان اشکالی ندارد. صفحه‌بندی کتاب که کار ناشر است دقیق انجام شده است. این کتاب فهرست سرودها و فهرست تصاویر دارد. پاورقی‌های طولانی شامل توضیح و تفسیرها دارد. مقدمه‌ای مفصل و دقیق و کامل از زبان مترجم در آغاز کتاب قرار گرفته است. اطلاعات مترجم نخست در تفسیر و معنی و ارجاع، برگرفته از دانش‌شناسانی چون الکساندر ماسرون، فرانسیسکو فلورا^۶ و ای. تی. مک آلیستر^۷ است.

1. Paul Gustave Dore فرانسوی
2. Allesandro di Mariano di Vani FiAlipepi (Botticelli) ایتالیایی
3. William Blake انگلیسی
4. Ferdinand Victor Eugene Delacroix فرانسوی
5. Raffaello Sanzio ایتالیایی
6. Francesco Flora منتقد ایتالیایی
7. A. T. Mac Allister

ترجمه‌ی دوم: سبک سهمصرعی رعایت شده است. بندها شماره‌گذاری شده‌اند. نشانه‌گذاری‌های اضافی و بی‌جا (مثل ویرگول‌ها، سه‌نقطه‌ها، علامت‌های تعجب و ...) دارد. صفحه‌بندی کتاب بسیار متفاوت است. مقدمه و پیش‌گفتار از زبان ناشر است و پیش‌گفتاری از زبان مترجم نیامده است (که از عوامل متنی نیز به‌شمار می‌آید). تفسیرهای بسیار طولانی از زبان دانت‌شناسان در پیش و پس هر سرود آمده است. این کتاب فهرست مطالب و فهرست تصاویر ندارد و مترجم، علت آن را نبودن این دو بخش در اصل کتاب دانت‌شناسی دانسته است. مترجم دوم پیش‌گفتار و مقدمه‌ها و تفسیرها و معنی‌ها را به‌قلم کسانی چون بیژن محمدی (همسر)، دکتر احمد دامغانی (پدر) و دانت‌شناسانی چون دوروتی لی سایرز^۱، الکساندر ماسرون^۲، آلن مندلیوم^۳ و جان سینکلر^۴ واگذار کرده است.

۱.۳ عوامل وابسته به واقعیت‌های بیرونی: بافت اجتماعی و روحیه نویسنده

دانت‌شناسی در خانواده‌ای طرفدار پاپ پرورش یافت. او در فعالیت‌های سیاسی و نظامی شهر شرکت می‌جست و یک مسیحی متعصب بود. به‌همین خاطر است که در طبقه‌ی نخست دوزخ^۵، ارواح بزرگانی را می‌بیند که تنها به‌دلیل مسیحی‌نبودن مسیحی‌نبودن از راه‌یافتن به بهشت محروم‌اند. همه‌ی نوشته‌های دانت‌شناسی بر اصول و باورهای مسیحیت تکیه دارد و این به‌نظر

خواننده ایرانی ممکن است زننده و عجیب جلوه کند. همچنان که در ترجمه‌ی دوم، برخی بندها و واژه‌ها به‌همین دلیل سانسور شده‌اند. اما در واقع باید دانست که توجه دانت‌شناسی به مسیحیت، همان میل به‌سوی کمال و حقیقت است.

بدون‌شک نویسنده با این احوال و روحیه‌ای که داشته است، کتاب کمدی‌الهی را قلم زده است. اندیشه‌های مذهبی و تعصب او به مسیحیت، او را از موجه‌دانستن دیگر مذاهب و پیامبران بازداشته است. این سال‌های تلخ برای او، زمینه‌ی پیدایش کمدی‌الهی بود (دورانت، ۱۳۶۷، ص ۱۴۲۸). در واقع این نگرش دانت‌شناسی به مسیحیت، بر همه‌ی تمثیل‌ها و رویدادهای داستان اثرگذار بوده است. بنابراین مترجم این کتاب باید بتواند دیدگاه نویسنده را با توجه به سرگذشت و تعصبات مذهبی و سیاسی او در نظر بگیرد. کاری که مترجم نخست در ترجمه‌اش کرده است، نشان‌دادن این اندیشه‌ی دانت‌شناسی است. درحالی‌که مترجم دوم در ترجمه‌اش کوشیده تا بی‌توجهی دانت‌شناسی به اسلام و انکار این مذهب را نادیده پندارد و در برخی قسمت‌ها، بخش‌هایی را به‌همین دلیل حذف کرده است.

1. انگلیسی Dorothy Leigh Sayers
2. فرانسوی Allexandre masseron
3. آمریکایی Allen Mandelbaum
4. آمریکایی John D. Sinclair
5. Limbo

۱. ۴ عوامل متنی

از عوامل متنی می‌توان پیش‌گفتارها و مصاحبه‌ها را نام برد. همان‌طور که گفته شد، پیش‌گفتاری طولانی در ترجمه‌ی نخست قرار گرفته است. در ترجمه‌ی دوم، پیش‌گفتار از زبان خود مترجم نیست. اما مصاحبه و تکه‌های روزنامه از مصاحبه با مترجم و اطلاعات جانبی فراوانی در این کتاب جای گرفته است.

از دیگر ویژگی‌های کم‌دی‌لهی، کاربرد نام‌های خدایان یا دیوان و پریان اساطیر روم و یونان است. دانته در جای‌جای این داستان، در هر سه بخش دوزخ و برزخ و بهشت از این شخصیت‌های اسطوره‌ای نام برده است. مترجم، هرگاه به یکی از این نام‌ها برمی‌خورد، باید حتماً در پاورقی یا پانویس^۱ هر سرود، درباره‌ی این نام‌های اسطوره‌ای و نقش آن‌ها توضیح دهد. این کاری است که مترجم نخست در ترجمه‌ی خود به‌خوبی انجام داده است؛ درحالی‌که، مترجم دوم برخی را از قلم انداخته است.

برای مثال در سرود نخست بهشت، اشاره‌ای به واژگانی همچون آپولو، مارس‌سیاس و پاراناس شده است. در ترجمه‌ی نخست، در پاورقی برای واژه‌ی مارس‌سیاس این‌گونه نوشته شده است: «به‌روایت میتولوژی یونان، مارس‌سیاس^۱ یکی از دیوان جنگل بود که قدرت سحرآمیزی در نی‌زدن داشت». درحالی‌که مترجم دوم در تفسیر این بند اشاره‌ای به ریشه‌ی این واژه نکرده است.

۲. پیشینه پژوهش

پس از مرگ دانته، مترجمان بسیاری از سراسر دنیا این اثر او را ترجمه کردند. در ایران نیز از پیش از انقلاب تا به امروز مترجمان بسیاری اقدام به ترجمه‌ی این کتاب کرده‌اند. نخستین کسی که در این میان می‌توان نام برد، شجاع‌الدین شفا (۱۲۹۷) است. او این کتاب را در سال ۱۳۳۵ ترجمه کرد. دومین مترجم این کتاب، فریده مهدوی دامغانی (۱۳۴۲) است که برای ترجمه‌ی این کتاب در سال ۱۳۸۰ برنده‌ی بالاترین نشان لیاقت کشور ایتالیا شد. پس از او مترجمان شایسته‌ی دیگری نیز به نام‌های محسن نیک‌بخت، میرجلال‌الدین کزازی (۱۳۲۷) و کاوه میرعباسی (۱۳۳۴) این کتاب را ترجمه کردند. نخستین مترجم انگلیسی‌زبان این کتاب نیز، هنری وادزورث لانگ‌فلو^۲ از کشور آمریکا بوده است. به‌علت فشرده‌بودن متن این مقاله، از ذکر نام دیگر مترجمان غربی این اثر دوری گزیدیم.

مقایسه‌ی ترجمه‌های گوناگون از یک اثر، کاری است که همواره توسط منتقدان ادبی و مقاله‌نویسان انجام پذیرفته است: موردپژوهی ترجمه‌های فارسی آثار گابریل گارسیا مارکز، کاری است که براساس اتکاء به عوامل فرامتنی انجام

1. Marsyas

2. Henry Wadsworth Longfellow مترجم آمریکایی

گرفته است؛ دو ترجمه از داستان *The Very Hungry Caterpillar*، اثر اریک کارل، که برای مقایسه از جدول‌هایی استفاده کرده‌اند که در هر ستون آن، معادل‌های یکی از دو مترجم ذکر شده است؛ مقایسه‌ی نارسایی‌های دو ترجمه از کتاب توسعه به مثابه آزادی نوشته‌ی آمارتیا سن، بر پایه‌ی سه محور کلی «امانت در ترجمه»، «رسایی ترجمه» و «شیوایی ترجمه» تفاوت‌ها و شباهت‌های سبکی سه ترجمه‌ی ادبی (بزرگان: شاملو، نجفی و قاضی) از کتاب *شازده کوچولو* و بسیاری کارهای دیگر.

۳. روش تحقیق

دو اصل بنیادی در ترجمه‌ی ادبی بر اساس کتاب *ترجمه متون ادبی از علی خزاعی* فرید:

۱. خود، یک اثر ادبی باشد: خواندن ترجمه‌ی ادبی مثل تألیف ادبی با لذت همراه باشد. صورت و محتوی هر دو باید منتقل شوند. هر دو نسخه‌ی ترجمه مدنظر در این پژوهش به نظر ادبی هستند؛ ولی ترجمه نخست، یک اثر ادبی مستقل می‌نماید؛

۲. ترجمه ادبی تا حد امکان به متن اصلی نزدیک باشد: ترجمه ادبی، شامل اقتباس یا ترجمه‌ی آزاد نمی‌شود. تعبیرها، ترکیب‌ها، استعاره‌ها و نحو باید به زبان دوم انتقال یابند. دقت و وفاداری رعایت شود. در ترجمه دوم، کمی واژه‌ها و تعبیرهای اضافی و علامت‌های صوری (نشانه‌گذاری‌ها) که در متن اصلی نیستند، به چشم می‌خورند؛

ترجمه‌ی ادبی برآیند گرایش به سوی ثبات (ایجاد شباهت صوری) و گرایش به سوی تغییر (تغییر ساختار با شرط حفظ معنا) است. گرایش دوم، نیازمند خلاقیت بیشتر است. در ترجمه نخست این نوع خلاقیت بیشتر به چشم می‌خورد. ویژگی‌های *ترجمه شعر* و تطبیق با دو مترجم کم‌دی‌الهی:

۱. ترجمه‌ی تحت‌اللفظی: بدون خلاقیت بدون انتقال احساس شاعر به خواننده؛
ترجمه به شعر بی‌قافیه: مترجم به ایجاد وزن می‌پردازد، گاه بیت‌ها را کوتاه و بلند می‌کند و گاه به معنا آسیب می‌زند.
اما ارزش ادبی بیشتری از ترجمه‌ی تحت‌اللفظی دارد؛ (ترجمه‌ی دوم)
۲. ترجمه‌ی منظوم: شعر به شعر ترجمه می‌شود. زیبا و اثرگذار است؛ اما تصور درستی از شعر اصلی به دست نمی‌دهد؛
۳. ترجمه‌ی شعر به نثر: زبانی دقیق دارد که به متن اصلی نزدیک است؛ اما قافیه و وزن ندارد، با استفاده از واژه‌های آهنگین دارای بار احساسی، تغییرهای جزئی ولی پذیرفتنی در ارکان جمله، استفاده‌ی از کمترین واژگان برای ایجاد پیوستگی و یک‌پارچگی. (ترجمه‌ی نخست)

ابزاری که برای مقایسه‌ی ویژگی‌های این دو ترجمه به کار گرفته شده است، افزون بر روش‌ها و اصول ترجمه، متن اصلی کتاب به زبان ایتالیایی و دو ترجمه‌ی انگلیسی از آلن مندلبوم و هنری وادزورث لانگ‌فلو بوده است.

۴. نتایج و بحث

در این بخش، بندهایی از برخی سرودها از هر کتاب به سه ترجمه در جدولی آورده شده است. ترجمه‌ی نخست، از شجاع‌الدین شفا، ترجمه‌ی دوم از فریده مهدوی دامغانی و ترجمه‌ی سوم از مترجم آمریکایی آلن مندلبوم است. مترجم سوم در سرود پانزده، به هنری لانگفلو اشاره دارد. واژگان و عبارات‌های برجسته‌شده نشانگر تفاوت‌های دو ترجمه‌اند.

جدول ۱. دوزخ (سرود سوم)

<p>از من داخل شهر آلام می‌شوند، از من به‌سوی رنج ابد می‌روند، از من، پا به‌جرگه گمگشتگان می‌گذارند.</p> <p>... پدیدآورنده‌ام قدرت الهی بود، و عقل کل، و عشق نخستین ...</p>	<p>ترجمه‌ی نخست</p>
<p>۱ از من ، به شهر پریشانی و ویرانی رسندا! از من ، به رنج و اندوه ابدی رسندا! از من ، نزد سقوط‌کردگان رسندا! ... ۴ خداوند مطلق و بی‌همتا ، با یاری قدرت و علم ازلی و عشق لایتناهی مرا آفریدا!</p>	<p>ترجمه‌ی دوم</p>
<p>Through me the way into the suffering city, Through me the way to the eternal pain, Through me the way that runs among the lost ... My maker was divine Authority, The highest wisdom and the primal love.</p>	<p>ترجمه‌ی سوم</p>

معادل *آلام* در ترجمه‌ی نخست، درست‌تر به نظر می‌آید تا *پریشانی* و *ویرانی* در ترجمه‌ی دوم. این واژه در اصل ایتالیایی *Dolente*، در فرانسوی هم *Dolente* و در انگلیسی *Suffering* و *Desolation* ترجمه شده است.

مترجم نخست در پاورقی برای مصرعی که زیر آن خط‌کشی شده در بند دوم، نوشته است: «اشاره به سه پایه‌ی تثلیث در دین مسیحی، قدرت الهی: پدر (خدا)؛ عقل کل: پسر (مسیح)؛ عشق نخستین یا عشق ازلی: روح‌القدس». اما مترجم دوم به‌گفته‌ی چارلز ویلیامز (Charles Williams، نویسنده‌ی انگلیسی) آورده است: «این سه چیز در واقع صفات تثلیث هستند و قدرت و خرد و عشق، دروازه‌های دوزخ را ساخته‌اند».

ترجمه‌ی دوم: حشو فراوان. نشان‌های صوری اضافی (... و ! و ،). جایگزین‌سازی واژه‌ها به میل خود (برای مثال: انتخاب یعقوب به جای اسرائیل که در اصل ایتالیایی نیز آمده است). ویرایش صوری نادرست (فاصله‌ی وی‌رگول با کلمه پیش از خود، آوردن وی‌رگول پیش از و یا که). تغییر معنای برخی مصرع‌ها. گاهی به نظر می‌رسد که فقط تمایز بیان با ترجمه‌ی نخست، مدنظر بوده است. واژه‌ها بسط داده شده، طولانی شده (گاه یک جمله به جای یک عبارت یا واژه: مثال: فرمان‌ها به آدمیان بداد و خود مطیعشان شدا!) و آهنگ شعر از میان رفته است. بخشی از عوامل فرامتنی در ترجمه، عوامل صوری را در نظر می‌گیرد که شامل، نشانه‌گذاری‌ها، صفحه‌آرایی، معیارهای حروف‌چینی و نیز فاصله‌ها و نیم‌فاصله‌ها است و این مسأله بیشتر به ناشر بازمی‌گردد. در متن اصلی کمدی الهی، هرگز سه‌نقطه در پایان مصرع‌ها نیست. وی‌رگول‌های بسیاری که مترجم دوم استفاده کرده است در متن اصلی دیده نمی‌شود. از لحاظ زبانی نیز، حشوهای فراوان در ترجمه دوم متن را سنگین و طولانی کرده است، مثلاً: «و مورد لطف و مهر خود قرار داد! او آنان را رستگار و سعادت‌مند ابدی کرد!» برای یک واژه که در انگلیسی *Blessed* و در اصل ایتالیایی *beati* است. در ترجمه نخست به اقتضای کوتاه و موجزنویسی، تنها از واژه‌ی رستگار استفاده شده است. واژه‌ی اسرائیل که در ایتالیایی و انگلیسی نیز همین واژه است، در ترجمه‌ی دوم با عوامل بافتی جامعه ما درآمیخته است. اگر پیش از انقلاب استفاده از این واژه در متن‌ها اشکالی نداشت؛ اما ناشر ترجمه‌ی دوم صلاح دانسته است تا از نام یعقوب برای آن استفاده کند.

در سرود بیست‌وهشتم دوزخ، بندهای ۱۵، ۱۶ و ۱۷ در ترجمه دوم حذف (سانسور) شده‌اند، این شیوه در ترجمه نخست دیده نمی‌شود. مترجم دوم در پاورقی این قسمت اشاره کرده است: «به‌عنوان یک فرد مسلمان متعهد، بر خود واجب دانستم از ترجمه‌ی آن خودداری ورزم این به آن دلیل است که با آیین شرع اسلام و اعتقاد دینی و باطنی ما مغایرت دارد و بهتر است که نادیده انگاشته شود». درحالی‌که هیچ خواننده‌ای با خواندن این سه بند (در ترجمه‌ی نخست) چنین اندیشه‌ای به ذهنش خطور نمی‌کند.

جدول ۲. سرود چهارم دوزخ (طبقه‌ی اول دوزخ: لیمبو)

<p>... قادر مردی که تاجی با نشان پیروزی بر سر داشت، به‌نزد ما آمد. وی روح نخستین پدر ما و هابیل پسر او و روح نوح و موسی قانون‌گزار مطیع، ... و اسرائیل را با پدر و فرزندانش و راحیل را که به‌خاطرش این‌همه تلاش کرد. و بسیار ارواح دیگر را با خود بیرون برد و همه آنها را رستگار کرد و ...</p>	<p>ترجمه‌ی نخست</p>
<p>... موجودی مقتدر و باشکوه شاهد شدم، که تاجی از پیروزی و افتخار بر سر داشت ... ۵۵ او روح نخستین پدر بشریت را از اینجا رهانید! روح هابیل، پسرش، روح نوح، سازنده کشتی نجات‌بخش و روح موسی را که فرمان‌ها به آدمیان بداد و خود مطیعشان شد! ۵۸ ... و یعقوب را با پدر و تمام فرزندانش، و راحیل که آنقدر رنج برد، و بسیاری دیگر را بیرون کشید و مورد لطف و مهر خود قرار داد! ۶۱ او آنان را رستگار و سعادتمند ابدی کرد! و ...</p>	<p>ترجمه‌ی دوم</p>
<p>When I beheld a Great Lord enter here, the crown he wore, a sign of victory he carried of the shade of our first father, of his son Abel, and the shade of Noah, of Moses, the obedient legislator, ... of Israel, his father, and his son, and Rachel, she for whom he worked so long, and many others and he made them blessed; ...</p>	<p>ترجمه‌ی سوم</p>

دانته در این بندها از باور خود به جدایی دین از سیاست اشاره کرده است و این‌که در حکومتی که پاپ در آن قدرت سیاسی را در دست بگیرد رو به نابودی خواهد گذاشت. برای واژه‌ی ایتالیایی *pasturale*، در ترجمه انگلیسی: *crosier* (در دیکشنری آکسفورد: عصایی با سر کج که اسقف‌ها در تشریفات مذهبی به‌دست می‌گیرند)، در ترجمه‌ی نخست: صلیب و در ترجمه‌ی دوم: عصای اسقفی معنی شده است. مترجم نخست تلاش کرده تا معنای ضمنی این واژه را به‌کار ببرد و مترجم دوم از ترجمه‌ی لفظی که معادل انگلیسی آن باشد استفاده کرده‌اند. باید در نظر گرفت که ذهن خواننده با کدام واژه آشنا تر است.

دو خورشید: در هر دو ترجمه، ابراطور و پاپ هستند. ترجمه‌ی این بند از مترجم دوم روشن‌تر است و منظور را رسانده است. مترجم نخست کمی پیچیده معنا کرده اما در پاورقی توضیح دقیق‌تری داده است. در واقع مقصود دانته این بوده: دو خورشید که یکی مسیر خدا و دیگری دنیا را روشن می‌کردند.

جدول ۳. برزخ (سرود شانزدهم)

ترجمه‌ی نخست	رُم که جهانی را نکو کرد، به داشتن دو خورشید خو داشت که این و آن راه را روشن می‌کرد: یکی خورشید زمین (دنیا) بود و دیگری خورشید خداوند. اکنون یکی از آن‌دو، آن دیگری را خاموش کرده و شمشیر به صلیب پیوسته است، و ...
ترجمه‌ی دوم	۱۰۶ آن زمان که رم، اصلاح دنیا عزم داشت، از دو خورشید بهره داشت که هر دو راه روشن می‌ساخت: مسیر دنیوی و مسیر خدایی ... ۱۰۹ یکی، دیگری را خاموش ساخت! شمشیر به عصای اسقفی پیوند خورد! و ...
ترجمه‌ی سوم	Rome, that reformed the world, accustomed was Two suns to have, which one road and the other, Of God and of the world, made manifest One has the other quenched, and to the crosier The sword is joined, and ...

جدول ۴. بهشت (سرود پانزدهم)

ترجمه‌ی نخست	...در پی او، به‌پیکار با آن آئین فسادآلوده‌ای پرداختم که پیروانش به‌خاطر قصور شبانان شما آنچه را که به‌حق مال شماست غصب می‌کنند، همت گماشتم.
ترجمه‌ی دوم	... ۱۴۲ در کنار مرکبش، به رزمیدن بر علیه قانونی پرداختم که بر اثر تقصیر سران روحانیان، مردمش حقوقتان را پایمال، وز میراثتان محروم ساخته است!
ترجمه‌ی سوم	I followed in his train against that law's Iniquity , whose people doth usurp Your just possession, through your Pastor's fault

دو مترجم این کتاب هریک تعبیری از ترجمه‌ی واژه *law* (legge) و *pastor* داشته‌اند. ترجمه نخست: *la nequizia di quella legge* (مصرع نخست به ایتالیایی) اشاره به آئین اسلام است. در زمان دانته دنیای اسلامی بزرگ‌ترین خطر برای عالم مسیحیت بود. «برائر قصور شبانان» یعنی: ضعف و کوتاهی پاپ و رهبران عالم مسیحیت سبب شده که سرزمین مقدس فلسطین که شهادت‌گاه عیسی است و به‌حق باید به مسیحیان تعلق داشته باشد، در اختیار مسلمانان باشد. در این‌جا نکته‌ای از مرحوم مجتبی مینوی در پانزده گفتار موضوع را روشن‌تر می‌کند: «خود دانته حکایت می‌کند که یکی از اجداد او پهلوان و سوار دلبری بوده که در جنگ با مسلمانان شهید شده و نتیجه‌ی این پهلوان موسوم به آلیگرو بوده که پدر دانته بوده است» (مینوی، ۱۳۸۳، ص ۳۲). شاید دلیل دانته برای این نگرش به اسلام ریشه در همین مسأله داشته باشد. در ترجمه‌ی دوم منظور دانته با توجه به باورهای کنونی غیر مستقیم رسانده شده که بهتر به‌نظر می‌آید.

۵. نتیجه

ترجمه‌ی شجاع‌الدین شفا که با آن آشنا شدید، در آن زمان نوعی نوآوری و اثری ادبی در راستای معرفی ادبیات غرب بوده است. نثری که او به‌کار برده است با کم‌ترین حاشیه و واژه‌های اضافی است. اثری ادبی است و به دل می‌نشیند. اما اگر خواننده‌ای از نسل جوان آن را بخواند، سبک ادبی و واژگان آن کمی برایش دشوار باشد. ترجمه فریده دامغانی با تمام حاشیه‌ها، توضیح‌های اضافی و حشوها، روان و ساده‌تر است و درک آن نیز آسان‌تر است.

تأثیرگذاری بافت اجتماعی و سیاسی و فرهنگی هر زمان (پیش و پس از انقلاب) آشکارا در هر دو ترجمه و نشر آن‌ها به چشم می‌آیند. ترجمه‌ی نخست، بسیار ادبی و ماندگار است و بیشتر رنگ‌وبوی اثر دانه را دارد. اما، ترجمه‌های بسیاری پس از این با سبک ترجمه‌ی دوم به بازار آمده‌اند و خواهند آمد.

روشن است که این مقاله گنجایش همه‌ی مطالب در این زمینه را نداشته است. در یک پژوهش آماری می‌توان فهرست بلندبالایی از این تفاوت‌ها و شباهت‌های ساختاری و معنایی در دو ترجمه را پیش رو گذاشت و زمینه‌ی پژوهشی این کار بسیار گسترده است. حتی می‌توان از ترجمه‌ی استادان دیگری که این کتاب را ترجمه کرده‌اند، مانند ترجمه‌ی میرجلال‌الدین کزازی نیز در این فرآیند مقایسه‌ای استفاده کرد.

منابع

- ابراهیم، م. (۱۳۷۶). *ادبیات و نویسندگان ایتالیا*. جلد اول. انتشارات فکر روز: تهران.
- آریگی، پ. (۱۳۶۹). *ادبیات ایتالیایی*. (ع. آگاهی مترجم). مشهد: موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- آلیگری، د. (۱۳۳۸). *کمدی الهی*. (ش. شفاء مترجم). جلد اول: دوزخ. تهران، ایران: انتشارات امیرکبیر.
- آلیگری، د. (۱۳۳۸). *کمدی الهی*. (ش. شفاء مترجم). جلد دوم: برزخ. تهران، ایران: انتشارات امیرکبیر.
- آلیگری، د. (۱۳۳۸). *کمدی الهی*. (ش. شفاء مترجم). جلد سوم: بهشت. تهران، ایران: انتشارات امیرکبیر.
- آلیگری، د. (۱۳۸۰). *کمدی الهی*. (ف. مهدوی دامغانی مترجم). جلد اول: دوزخ. تهران، ایران: نشر تیر.
- آلیگری، د. (۱۳۸۰). *کمدی الهی*. (ف. مهدوی دامغانی مترجم). جلد دوم: برزخ. تهران، ایران: نشر تیر.
- آلیگری، د. (۱۳۸۰). *کمدی الهی*. (ف. مهدوی دامغانی مترجم). جلد سوم: بهشت. تهران، ایران: نشر تیر.
- آلیگری، د. (۱۳۹۰). *کمدی الهی*. (م. نیکبخت مترجم). جلد دوم: برزخ. تهران، ایران: نشر پارسه.
- آلیگری، د. (۱۳۸۴). *میهمانی*. (ف. مهدوی دامغانی مترجم). تهران، ایران: نشر تیر.
- اسماعیل آذر، ا. (۱۳۹۲). *ادبیات ایران در ادبیات جهان*. تهران، ایران: نشر سخن.
- تائبی، ز. و خزایی فرید، ع. (۱۳۹۲). بررسی میزان اتکا به عامل فرامتنی جهت ترجمه؛ مورد پژوهشی ترجمه‌های رمان *صدسال تنهایی* نوشته گابریل گارسیا مارکز. *فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه*، ۲، ۱۰۹-۱۱۱.
- دورانت، و. (۱۳۶۷). *تاریخ تمدن*. (ا. طاهری مترجم). جلد چهارم: عصر ایمان. تهران، ایران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- خزائی، ح. (۱۳۸۴). *فرهنگ ادبیات جهان*. جلد چهارم. تهران، ایران: نشر کلبه.
- خزاعی فرید، ع. (۱۳۸۵). *ترجمه متون ادبی*. تهران، ایران: انتشارات سمت.

مینوی، م. (۱۳۸۳). *پانزده گفتار*. تهران، ایران: انتشارات توس.

یاسمی، ر. ارداویراف‌نامه. *مجله مهر*، ۳، ۳-۵.

- Alighieri, D. (1980-1984). *Divine comedy* (Allen Mandelbaum, Trans.). California: University of California Press. (Original work published 1472).
- Alighieri, D. (1923). *Divine comedy* (Henry Wadsworth Longfellow, Trans.). USA: public domain. (Original work published 1472).
- Hornby, A. S. (Ed.). (1998). *Oxford advanced learners' dictionary* (2nd ed.). Oxford, UK: Oxford University Press.